

Löydä vahvuutesi, suojele
ympäristöä ja tunne oma
kehosi – Lastenkirjainstituutin
Kirjakori valottaa lasten- ja
nuortenkirjallisuuden teemoja
vuonna 2019

—

Kaisa Laaksonen

*L*asten- ja nuortenkirjallisuus on jo muutaman vuoden ajan tuonut esille rohkeita ja vahvoja esikuvia eri-ikäisille lapsille ja nuorille niin kauno- kuin tietokirjallisuudessakin. Vuoden 2019 lasten- ja nuortenkirjallisuudessa esille nousseita teemoja olivat ilmastonmuutos ja ympäristönsuojelu, lapsen ja nuoren keho ja mielenterveys sekä historia ja aikamatkailu.

Lastenkirjainstituutti kokoaa vuosittain edellisen vuoden lasten- ja nuortenkirjasadosta Kirjakori-näyttelyyn. Näyttelyyn koottavista kirjoista laaditaan tilastot ja katsaus vuoden teemoihin. Kirjakori perustuu niihin kirjoihin, jotka saadaan kustantajilta lahjoituksena Lastenkirjainstituutin kirjastoon. Kirjoja saadaan vuoden mittaan niiden ilmestyessä, ja puuttuvat kirjat pyydetään kustantajilta. Muutamia kirjoja jää kuitenkin vuosittain saamatta kirjaston kokoelmaan. Kirjakori-tilastoja on laadittu jo vuodesta 2001 lähtien, joten kirjamäärien kehitystä voidaan vertailla jo pitkältä ajalta.

Vuoden 2019 Kirjakoriin koottiin kaikkiaan 1255 lasten- ja nuortenkirjaa. Kirjojen kokonaismäärä pysyi edellisten vuosien tasolla – vuonna 2018 Kirjakorissa oli 1190 kirjaa ja vuonna 2017 kirjoja oli mukana 1257. Arvion mukaan vuonna 2019 ilmestyi kaikkiaan 1400 lasten- ja nuortenkirjaa, kun mukaan lasketaan saamatta jääneet teokset sekä lasten ja nuorten käännösarjakuvat, joita ei kaikkia talleteta instituutin kokoelmiin.

Kotimaisen kirjallisuuden määrä on pitkällä aikavälillä kasvanut ja käännöskirjallisuuden osuus pienentynyt. Jo kolmatta vuotta peräkkäin kotimaista kirjallisuutta julkaistiin hieman enemmän kuin käännettyä kirjallisuutta. Kotimaisia kirjoja on mukana kaikkiaan 632 ja käännettyjä 597. Ruotsissa lastenkirjainstituutti (Svenska Barnboksinstitut) tekee vuosittain samankaltaisia tilastoja. Bokproving-tilastojen mukaan Ruotsissa kotimaisen kirjallisuuden julkaisumäärä ylitti käännöskirjallisuuden osuuden jo vuonna 2010 ja osuus on kasvanut siitä lähtien. Vuonna 2019 alkuperältään ruotsalaisen kirjallisuuden määrä oli jo 61 prosenttia.

Kirjakorissa on mukana kirjoja 129 kustantajalta. Kaikkein eniten kirjoja on Mäkelältä (123), Otavalta (118) ja Tammelta (100). Kymmenen suurinta lasten- ja nuortenkirjallisuuden kustantajaa on julkaissut 59 % prosenttia kirjoista. Yhden kirjan julkaisseilta kustantajilta on mukana 40 kirjaa. Niiden joukossa on pienten kustantajien tai muuhun kuin lastenkirjallisuuteen keskittyneiden kustantajien yksittäisiä kirjoja, järjestöjen tai museoiden julkaisemia teoksia sekä omakustanteita. Lisäksi Books on Demandin kautta julkaistuja omakustanteita on Kirjakorissa 75.

Ole rohkea ja löydä vahvuutesi!

Vuosi 2018 oli lasten- ja nuortenkirjallisuudessa vahvojen ja rohkeiden naisten vuosi. Sama näky edelleen vuoden 2019 tarjonnassa. Elina Lappalaisen *Ihmeellinen Minna ja suomalaiset supernaiset* kertoo sisaruksista, jotka vierailevat Kuopion korttelimuseossa ja kuulevat Minna Canthista. Kotona he saavat mummoltaan tehtäväkseen selvittää suomalaisten vaikuttajanaisten supervoimia. Elli ja Hanna selvittävät, että Minna Canthin supervoima oli sinnikkyys, Tove Janssonin itseluottamus ja Armi Ratian villi mielikuvitus. Kirja yhdistää tarinaan tietoa naisten elämästä ja saavutuksista.

Vahvoja naiselikuvia on esillä mm. Vilja-Tuulia Huotarisen kirjassa *Heistä tuli taiteilijoita*. Teoksessa on lyhyt esittelyteksti ja 12 fiktiivistä tarinaa tulevien naistaiteilijoiden tuntemuksista luovuuden hetkillä. Mukana ovat mm. Ida Aalberg, Aino Ackté, Essi Renvall ja Fredrika Runeberg. Minna Canthin elämästä kertoo puolestaan Raili Mikkasen nuortenromaani *Kunhan ei nukkuvaa puoli-kuollutta elämää*, jossa Minna Canthin perheen elämää kuvataan Elli-tytären näkökulmasta.

Leena Virtasen kirjoittama ja Sanna Pelliccionin kuvittama Suomen supernaisia -sarja sai jatkoa. *Ellen! Taiteilija Ellen Thesleffin elämä ja villit värit* on kuvakirjamainen elämäkertateos. Ellen Thesleffin elämästä ja taiteesta kertoo myös Annukka Mäkijärven sarjakuva *Ellen T.* Taiteilijanaisia kuvataan Reetta Niemensivun sarjakuvassa *Maalarisiskot*. Kirjassa seurataan neljää suomalaista naistaiteilijaa 1800-luvun lopun Pariisissa. Pieni opas suureen elämään -sarjassa ilmestyivät elämäkerrat mm. taiteilija Frida Kahlosta (Isabel Thomas; suom. Tiina Erkintalo ja Kirsikka Myllyrinne) ja ihmisoikeusaktivisti Maya Angelousta (Danielle Jawando; suom. Kirsikka Myllyrinne).

Historiallisissa naiskuviissa korostuu naisten vahvuus, rohkeus ja periksi-antamattomuus. Saman henkisiä ohjeita annetaan lapsille ja nuorille suunnatuissa tietokirjoissa, joissa kaikki esikuvat eivät ole naisia. Jenni Pääskysaaren kirjoittama ja Matti Pikkujämsän kuvittama *Hetki ennen kuin maailma muuttui* kuvaa maailmaa muuttaneita ihmisiä ja tapahtumia alkuräjähdyksestä rokotusten keksimiseen ja Elviksen esiintymiskammon selättämisestä sateenkaarilipun syntyyn. Kirjassa rohkaistaan lukijaa uskaltamaan ja muuttamaan maailmaa pienillä ja suurilla teoilla. Anneli Juutilaisen toimittama *Kirjeitä nuorelle itselleni* sisältää 12 julkisuuden henkilön haastattelut, joissa he kertovat omasta lapsuudesta ja nuoruudestaan. Teoksessa julkisuuden henkilöt kertovat, millaista tukea olisivat itse tarvinneet ja mitä sanoisivat nyt nuorelle itselleen. Tarkoituksena on antaa inspiraatiota ja vertaistukea nuorille, jotta he uskaltaisivat toteuttaa haaveitaan.

Norjalaisten Pia Strømstadin ja Trond Bredesenin tietokirja *10 suurta seikkailijaa (10 ville ekspedisjonar; suom. Eeva-Liisa Nyqvist)* kertoo rohkeista seikkailijoista, jotka ovat käyneet ääriolosuhteissa, kuten avaruudessa tai meren pohjassa. Rohkeus korostuu myös *Iltasatuja kapinallisille tytöille* -teoksen henkisissä

ja mallin mukaisissa tietokirjoissa, kuten *Rohkeiden koirien kirja*, *Rohkeiden lasten kirja*, *Sankaritarinoita (kaikille)* ja *Sankaritarinoita pojille (ja kaikille muille)*.

Rohkeus ja uskaltaminen on vahvasti esillä myös kaunokirjallisuudessa. Veera Salmen kirjoittamassa ja Matti Pikkujämsän kuvittamassa kuvakirjassa *Sorsa Aaltonen ja lentämisen oireet* on päähenkilönä sorsa, joka pelkää lentämistä ja lääkärissä käyntiä. Tarinassa painottuu se, että jokaisella on omia unelmia ja toiveita, mutta niiden toteuttaminen vaatii rohkeutta. Lena Frölander-Ulfin lastenromaani *Nelson Tigertass* (suom. *Nelson Tiikeritassu*) kertoo pienestä Nelsonista, joka joutuu matkustamaan yksin kotikaupunkiinsa Perlinporiin ja päätyy siellä jännittävien käänteiden kautta vastustamaan kaupungin jäykkiä sääntöjä. Nelsonilta vaaditaan rohkeutta ajatella itse, ja rohkeutensa vuoksi hän saa uuden nimen Nelson Tigertass.

Sinikka ja Tiina Nopola kirjassa *Risto Räppääjä ja ujo Elmeri* Rauha-täti mainostaa televisiossa uutta ideaansa, ujojen lasten sijoittamista reippaisiin perheisiin. Riston ja Rauhan luokse muuttaa ujo lapsi, jonka reipastaminen on kovaa työtä. Lopputuloksena huomataan, ettei kaikkien ehkä tarvitsekaan olla reippaita. Elisabeth Acevedon säeromaanissa *Runoilija X (The Poet X)*; suom. Leena Ojalatva) 15-vuotias Xiomara on rohkea, kun hän kapinoi uskonnollista äitiään vastaan ja uskaltaa puolustaa veljeään kiusaajiaan vastaan. Koulun runo-kerhossa hän uskaltautuu päästämään oman äänensä kuuluviin runoissaan.

Keho ja mieli

Oman kehon hallinta ja kehopositiivisuus on esillä kuvakirjoissa. Raisa Cacciatoren ja Susanne Ingman-Fribergin *Pipunan ikioma napa* on kehopositiivinen selkokirja. Pipuna osallistuu kesäkerhoon, jossa lapset tutustuvat oman kehonsa osiin ja keskustelevat jokaisen oikeudesta omaan ihanaan kehoonsa. Omaa kehoa ja sen ihmeellisiä osia ihastellaan myös Mervi Lindmanin pienille lapsille suunnatussa kuvakirjassa *Peppe on ihana*.

Tittamari Marttisen tietokirja *Seksistä selkoa* käsittelee niin seksiä kuin seurusteluakin selkokielellä. Norjalaisten Ulrikke Falchin ja Sofie Frøysaan *Tyttövoimaa! Ensiapupakkaus (Jenteloven: Feministisk førstehjelp)*; suom. Kati Valli) on feministinen tietokirja, joka käsittelee seksismiä ja sukupuolten välistä epätasa-arvoa. Kirjoittajat kertovat omista koulukiusaamiseen ja seksuaaliseen häirintään liittyvistä kokemuksistaan. Kirja rohkaisee puuttumaan rohkeasti epätasa-arvoon ja syrjintään.

Johanna Hulkon nuortenromaanin *Suojaava kerros ilmaa* päähenkilö on 14-vuotias Kepa. Kepa on ylipainoinen ja hänellä on syömishäiriö. Romaanissa kuvataan Kepan näkökulmasta sitä, miltä tuntuu olla ylipainoinen ja havaita muiden ihmisten reaktiot omaan kehoon, ja mitä ylipainoinen kokee esimerkiksi kulkiessaan ruuhkaisessa väkijoukossa tai ollessaan syömässä yhdessä muiden kanssa. Myös edellä mainitun Acevedon romaanin päähenkilö on iso-

kokoinen ja kurvikas, ja joutunut sen vuoksi kokemaan seksuaalista häirintää. Jukka-Pekka Palviaisen nuortenromaanissa *Opeta minut lentämään* yksi päähenkilön ystävistä kertoo muille, millaista pilkkaa ylipainoinen nuori nainen saa kuulla.

Mielenterveys ja sen hoito on tullut nuortenkirjallisuudessa aiempaa näkyvämmäksi. Jani Pösön ja Teemu Nikin samannimiseen televisiosarjaan perustuva nuortenromaanin *Sekasin* kertoo mielenterveysongelmien vuoksi suljetulle osastolle tulleista 17–20-vuotiaista nuorista. Kirjan dialogi on kirjoitettu näytelmän muotoon. Nuorilla on päihderiippuvuutta, kaksisuuntainen mielialahäiriö ja itsetuhoista käyttäytymistä, joiden taustalla on rankkoja kotioioja ja koulukiusaamista.

Kirjeet terapian muotona ovat esillä nuortenromaanissa *Rakas Evan Hansen* (*Dear Evan Hansen*; suom. Inka Parpola). Steven Levensonin, Benj Pasekin ja Justin Paulin musikaaliin perustuvan, Val Emmichin kirjoittaman romaanin päähenkilö joutuu vaikeuksiin, kun hänen terapiakirjeensä joutuu väärin käsiin. Mielenterveysongelmia käsitellään myös edellä mainitussa Jukka-Pekka Palviaisen nuortenromaanissa *Opeta minut lentämään*, jossa päähenkilö Ilonan naapuriin muuttaa autistinen Vertti, joka käy kotikouluun, koska hän kuulee ääniä. Katariina Leinin romaanissa *Noitasiskot* päähenkilön ystävä Milja vahingoittaa itseään ja päätyy sairaalaan psykiatriselle osastolle.

Ruotsalaisen Jenny Jägerfeldin romaanissa *Comedy Queen* (suom. Katriina Kauppila) 12-vuotias Sasha pelkää, että hänelle käy kuten äidille, joka teki itsemurhan. Surun keskellä hän laatii itselleen listan asioista, joita hänen pitää välttää, jotta hänen elämänsä olisi toisenlaista kuin äidin. Isä ihmettelee, kun tytär kieltäytyy hankkimasta kauan toivomaansa koiranpentua ja alkaa epäillä, ettei Sasha ole toipunut äidin menetyksestä. Vasta terapian avulla Sasha ymmärtää, että hän voi äidin kuolemasta huolimatta tehdä omia valintojaan ja olla onnellinen.

Lapset voivat toimia ilmastonmuutoksen pysäyttämiseksi

Ilmastonmuutos on esillä useissa lastenkirjoissa. Laura Ertimon ja Mari Aho-koivun *Ihme ilmat* on tarinallinen tietopaketti ilmastosta, päästöistä ja ilmastonmuutoksesta. Kirjan tarina etenee sarjakuvan muodossa, välissä on tietotekstejä, kaavioita ja havainnekuvia. Musta ja lumeton joulun saa lapset pohtimaan ilmaston muuttumista. Aikuiset suhtautuvat asiaan omituisesti ja ahdistuvat. Lapset lähtevät tutkimaan ilmastonmuutoksen syitä ja pohtivat, kuinka jokainen voi omalta osaltaan suojella ympäristöä. Mikko Pelttarin kirjoittama ja Jenna Kunnaksen kuvittama *Näkymätön myrsky* on tarina Sumulaaksossa asuvista sisaruksista, jotka ihmettelevät luonnossa tapahtuvia muutoksia. Kun aikuiset eivät toimi, lapset ryhtyvät itse pelastamaan rakasta laaksoaan sumulta.

Jenni Erkontalon kuvakirjassa *Mato ja meri* mato seilaa pullonkorkilla. Se löytää aalloista viestin, jossa pyydetään apua. Seikkailu viehättää matoa ja se hyppää aina vain suurempaan laivaan, kunnes se tapaa hätäviestin lähettäneen keltaisen kalan, joka on meren saastumisen vuoksi vaarassa. Merten suojelua käsitellään myös Camilla ja Viveca Stenin *Syvät vedet* -nuortenromaanisarjan kolmannessa osassa *Loimut* (*Mareld*; suom. Tuula Kojo) 13-vuotias Tuva on merenkansan vaihdokas. Hän selvittää, mitä Merenhaltia haluaa viestiä ihmisille upottaessaan yhteysaluksen. Merenhaltia haluaa saada ihmiset havahtumaan Itämeren saastumiseen.

Timo Parvelan *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä* sisältää kolme ympäristönsuojeluun liittyvää tarinaa. Ellan opettaja haluaa suojella koulun pihalla kasvavaa puuta. Toisessa tarinassa Ellan luokka puuttuu roskaamiseen rannalla ja kolmannessa Ellan luokka rakentaa opettajan pihalle majan kierrätystavarasta. Tarinoissa ympäristönsuojelu ja lasten osallisuus tulee esille kommellusten ja huumorin kautta.

Marja Ahon nuortenromaanit *Puunhalaaja* ja *Loukuttaja* kertovat Unnan ja Usvan perheestä, jossa ollaan kasvissyöjiä ja suojellaan luontoa ja eläimiä monin tavoin. Usva on eläinrakas ja auttaa löytöeläinkotia pitävää äitiään kissojen loukuttamisessa. Unna rakastaa metsää ja yrittää estää rakkaan metsän harvennushakkuut.

Ilmastonmuutos oli Ruotsissakin yksi vuoden 2019 lasten- ja nuortenkirjallisuuden näkyvimmistä teemoista kaikissa lajeissa kuvakirjoista runoihin ja nuortenromaanista tietokirjoihin. Kirjallisuus sisältää paljon neuvoja siitä, kuinka jokainen voi itse vaikuttaa asioihin esimerkiksi kierrättämällä tai syömällä kasvisruokaa, ja tarinoiden kautta tuodaan esille ihmisten mahdollisuuksia elää lähempänä luontoa.

Historia ja aikamatkailu

Historiallisten tapahtumien keskelle sukellettiin useissa lasten- ja nuortenromaanissa, tosin useassa niistä historian todellisiin tapahtumiin sekoittui spekulatiivista fiktiota. Tapani Baggen ja Carlos da Cruzin *Katoava muumio* jatkaa historiallisten seikkailukertomusten sarjaa 1800-luvun lopun Helsingissä. Lasten salaseura *Apasit* selvittää Ateneumin näyttelystä kadonneen muumion arvoitusta.

Eva Frantzin lasten kauhuromaanin *Osasto 23* (*Hallonbacken*; suom. Anu Koinunen) sijoittuu 1900-luvun alun Helsinkiin. Tuberkuloosia sairastava Stina saa mahdollisuuden lähteä Vadelmarinteen parantolaan. Se on köyhän tytön ainoa mahdollisuus parantua, mutta parantolassa Stina joutuukin keskelle outoja kokeita ja kummituksia. Anniina Mikaman nuortenromaanisarjan toinen osa *Huijarin oppipoika* sijoittuu Krakovaan vuonna 1829. Historialliseen seikkailu-

romaanin sekoittuu tieteiskirjallisuuden aineksia, kun taivaalta putoava esine paljastuu avaruusaluksiksi, jonka matkustaja on saapunut tulevaisuudesta.

Kaikkiaan kymmenessä kirjassa aikamatkailtiin. Aikamatkailun kautta tutustuttiin joko oman perheen menneisyyteen tai tiettyyn aikakauteen. Marisha Rasi-Koskisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden Finlandialla palkitussa romaanissa *Auringon pimeä puoli* 16-vuotias Emilia päätyy aikamatkalle omaan menneisyyteensä. Sanna Iston nuortenromaanissa *Sirpale* lukiolainen Minja viettää kesää Berliinissä. Rikkoutuneen kahvikupin korvan avulla hän siirtyy omassa kotitalossaan 1930-luvulle ja tutustuu uudella tavalla naapureihinsa. Mikko Koirasen esikoisromaanissa *Nauhoitettava ennen käyttöä* 16-vuotias Miro haluaa tietää, kuka hänen isänsä on. Hän päätyy selvittämään asiaa aikamatkaillemalla oudon vanhan videonauhurin avulla 16 vuotta taaksepäin.

Kiusaamista, harrastuksia ja sanojen merkityksiä

Yksi vuoden 2019 kirjatarjonnassa esille nousseista teemoista on kiusaaminen. Syyt kiusaamiseen ovat monenlaisia. Mimmu Tihisen lastenromaanissa *Pieni Numero* Petuniaa kiusataan, koska hänellä on serkun vanhoja vaatteita. Vaatteet ovat vaaleanpunaisia, eivät mustia tai harmaita, joista luokkakaverit pitävät. Petri Tammisen ensimmäinen lastenkirja on Valpuri Kerttulan kuvittama kuvakirja *Kun kohtaat avaruusolennon*. Sitä voi lukea kiusaamisen vastaamisena teoksena, sillä kirjassa annetaan ohjeita toisten kohtaamiseen. Vaikka vastaan tulisi avaruusolento, on syytä tervehtiä kohteliaasti, esittäytyä ja varmistaa, onko kaverilla vessahätä. Tuula Kallioniemen kirjassa *Verkot* päähenkilönä on poikkeuksellisesti kiusaaja, joka on joutunut vaihtamaan koulua kiusaamisen vuoksi.

Harrastuksista kertovat kirjat ovat suosittuja, mutta harrastusten kirjo on valitettavan suppea. Romaaneissa harrastuksista ovat esillä mm. teatteri, geokätköily, uimahypyt, cheerleading ja joukkuelajeista salibandy, jalkapallo sekä jääkiekko. Keppihevosiä harrastavat niin lapset kuin nuoretkin.

Kielen ja kirjojen ystäviä ilahduttaa, että pistekin on saanut oman kirjansa. Kaisa Happonen ja Joonas Utin kirjassa *Piste* päähenkilönä on välimerkki piste, joka on kyllästynyt tarinoihin. Tarina avaruuskoirasta innostaa Pisteen kuitenkin jatkamaan tarinointia.

Sanoja ja niiden merkityksiä tutkitaan Kirsti Kurosen kirjoittamassa ja Karoliina Pertamon kuvittamassa kirjassa *Kerro minulle kaunis sana*. Lapsi on kylästynyt kuulemaan kotona vain ikäviä sanoja. Hän lähtee keräämään kauniita sanoja eri paikoista ja saakin niitä hyvän kokoelman. Sanoilla leikitellään niin kirjan tekstissä kuin kuvissakin. Maria Laakson tietokirjassa *Taltuta klassikko!* sukkelletaan klassikkokirjallisuuteen. Teos esittelee reippaan humoristisella otteella kahdeksan kirjallisuuden klassikkoa Aleksis Kiven *Seitsemästä veljeksestä* Aino Kallaksen *Sudenmorsiameen*.

Kuvakirjoissa leikitellään myös metafiktiolla. Tracey Corderoyn kirjoittamassa ja Tony Nealin kuvittamassa *Täyden palvelun tarinapuoti* -kirjassa (*Sneaky Beak*; suom. Raija Rintamäki) urhea ritari joutuu etsimään tarinaansa uuden lopun tarinapuodista, kun lohikäärme on lähtenyt lomalle. Tarinapuodissa myydään erilaisia tarinan osia hahmoista juonenkäänteisiin. Tom Fletcherin ja Greg Abbottin kirjassa *Tässä kirjassa asuu lohikäärme* (*There's a Dragon in Your Book*; suom. Päivi Lehtinen) lukijan pitää huolehtia, ettei kirjan sivulla asuva pieni lohikäärme sytytä kirjaa palamaan.

Kaikenikäisten lasten ja nuorten kauno- ja tietokirjallisuus on vahvasti kiinni ajassa, ja vuoden 2019 teemat olivat hyvin samankaltaisia kuin edellisinä vuosina. Kirjoissa nousee esille yhteiskunnallisesti esillä olevia teemoja, kuten ilmastonmuutos tai seksuaalinen häirintä. Niitä käsitellään lasten ja nuorten ikätason mukaisesti.

Kirjakori-aineisto löytyy osoitteesta
www.lastenkirjainstituutti.fi/kirjakori2019.